

ТАРИХ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ

XIX ғасырдың тарихшылары мен
философтары: тарих туралы түсінік

Дәріс жоспары:

1. Романизмнің тарихи мәдениеті
2. Романтикалық тарихнаманың бағыттары

Дәрістің негізгі идеялары: XVIII ғ. ойшылдар әлемінің реттелген бейнесі әлеуметтік күйзелістермен төңкерілді. Бұл жағдайларда да Еуропада XVIII-XIX ғғ. межесінде кейіннен романтизм атауын алған, идеялық-көркемдік қозғалыс қалыптасты. Романтизм «табиғатты» бүкіл тіршіліктің негізінде жатқан жан-жақты жасаушы күш ретінде көрсетті. XIX ғасырдың алғашқы онжылдығында қоғамда айтарлықтай күшті әсерге консервативті ұстанымдардың жақтастары ие болды.

Дәрістің негізгі цитаталары:

Тарих өмір сүрудің ерекше түрі ретінде, тарихи сана — ойдың ерекше бейнесі ретінде, ал тарихи білім — гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдары шоғырындағы автономды сала ретінде қарастырылады. (Хейден Уайт)

«Қоғамдық тәртіпсіздіктер кезінде немқұрай жүргендердің бәрі қанағаттанбағандардың қатарында болады, осыған дейін қанағаттанбағандардың қатарындағылар – жау болады да ал осыған дейін жау қатарында жүргендер – қаскүнем құрықтаушыға айналады» (Франсуа Гизо) – «Во время общественной неурядицы каждый равнодушный становится недовольным, а каждый недовольный — врагом, каждый враг — заговорщиком».

Романизмнің тарихи мәдениеті

Ағартушылық ғасырының философтары өз еңбектерінде табиғат, қоғам және тарих тәртібі туралы жаңа көзқарастар тұжырымдады. 1770 жылдан бастап әртүрлі елдерде бұл идеялар әлеуметтік және саяси тәртіпті практикалық қайта құруға ұмтылған адамдарды шабыттандырды. Ең көрнекті мысалды Франция көрсетті. 1789 жылы Ұлы Француз революциясы басталды, ал 1792 жылы монархия құлап, республика ресми түрде жарияланды. Келесі жыл корольдің өлім жазасына кесілуі мен якобиттік лаңкестікпен есте қалды. Революциядан кейін Наполеонның билікке келуі, империяның жариялануы, Еуропаның картасын басып алған әскери жорықтар мен үстемдікке қол жеткізу сияқты оқиғалар ілесті.

Ұлы француз революциясы (1789-1794жж) өзінің қарсыластары мен жақтаушылары арасында өткір пікірталастарды туғызды. Замандастарының көз алдында болған тарих, рационалды тізбекке кірмейтін нәтижелерге әкеліп соқты. XVIII ғ. ойшылдар әлемінің реттелген бейнесі әлеуметтік күйзелістермен төңкерілді. Көп ұзамай басшылыққа келетін патшалық сана, бостандық пен бақыт туралы теориялар шындыққа жанасуға келмейді. Революция тәжірибесін түсіну қоғамға жеке адамдардың механикалық тұтастығы ретінде көзқарасты қайта қарауға, ақыл-ойдың әлемді саналы түрде қайта құруға, прогреске алып келді.

Бұл жағдайларда да Еуропада XVIII-XIX ғғ. межесінде кейіннен романтизм атауын алған, идеялық-көркемдік қозғалыс қалыптасады. Әдебиеттегі романтизм осындай жазушылармен көрсетілген:

Германияда -

И. В. Гете

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

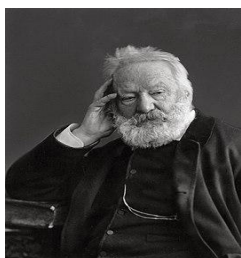

И. Ф. Шиллер

Э. Т. А. Гофман

Францияда -

В. Гюго

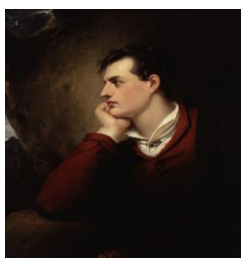

П. Мериме

Британияда -

П. Б. Шелли

Д. Г. Байрон

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

В. Скотт.

Суретшілер Э. Делакруа, Т. Жерико, У. Тернер мен философ И. Г. Фихте, Г. В. Гегель, А. Шопенгауэр де бұл ағымға өздерінің құрметтерін білдірді. Романтизм көп жағдайда өнер мен әдебиет мектептері мен бағыттарына әсер етті, XIX ғасырдың бірінші жартысындағы ғылымдағы, қоғамдық ой мен философиядағы өзгерістерге ықпалын тигізді.

Өзінің мағынасын романтизм тарихи білімнен алды. Осы уақытта тарих біртіндеп дербес пән ретінде қалыптасты. Егер XVIII ғасырдағы тарихи шығармалардың авторлары философтар, антикварлар-коллекционерлер, публицистер мен әдебиетшілер болса, **XIX ғ. бірінші жартысында өткенді зерттеу мамандандырылған кәсіби қызметтің сипатына ие болды.** Еуропа мен әлемде О. Тьерри, Ф. Гизо, Ж. Мишле, А. Токвиль, Л. Ранке, Б. Г. Нибур, Т. Б. Маколей, Т. Карлейль, Н. М. Карамзин сияқты тарихшылардың еңбектері кеңінен танылды.

Романтик - авторлар өздерінің көзқарастарын ағартушылардың теорияларына қарсы қояды. Бірақ романтизм көп жағдайда Ағартудың зияткерлік мұрасына сүйенеді. Екі бағыттың қайраткерлері де адами қабілеттерін жоғары бағалады, табиғи бастауларға жауап іздеді. Әр түрлі дәрежеде ағартушылар мен романтиктер біртіндеп қозғалыс концепцияларын және адам қоғамдарының өзгерістерін ұстанды. Ағартушылық және романтикалық көзқарастар арасындағы жанасудың көптеген нүктелерінде терең айырмашылықтар болды.

Романтикалық және консервативті позициялар мен қатты философиялық құрылымдардың алғашқы сыншылары кеш Ағарту дәуірінің өкілдері болды. Бұл ағымның өз идеяларын қайта қарау қабілеті оның өмірін ұзартты, сондықтан қоғамдық санада және XIX ғасыр ғылымында ағартудың әсері жеткілікті күшті болды. Тарихи білімде ол ерте кәсіби тарихтың бейнесіне, оның ғылыми дәлдігінің талаптарына әсер етті.

Романтизмнің идеялары әртүрлі мемлекеттерде әртүрліше айтылды. Ертедегі романтикалық қозғалыс Франциядағы революцияға қоғамдық реакцияға байланысты XVIII ғ. соңғы үштен жартысында қалыптаса бастады. XIX ғасырдың бірінші жартысында романтизмнің эстетикалық, философиялық ұстанымдары барлық жерде таралды. 1830-шы жылдары қоғамдық ойда романтикалық көзқарастарды сынауы басталды. Бірақ көркем шығармашылықтың шынайы қағидаларын бекіту және позитивтік идеялардың тарихи білімінде таралуы олардан толық бас тартуға әкеп соқпады. XIX ғасырдың екінші жартысында Батыс мәдениетінде романтизмге деген қызығушылық пайда болды.

Романтиктердің көзқарастарының бірқалыпты еместігіне қарамастан, осы идеялық ағымға тән жалпы принциптердің қатарын бөліп көрсетуге болады. Романтизм «табиғатты» жаңадан ашты — танымды заңдарға бағынған Бэкон мен Ньютон рационалды механикалық табиғатын емес, бүкіл тіршілік негізінде жатқан жан-жақты жасаушы күшті ашты. Табиғат адамның санасына бағынбай, өзінің ережелерін өзі орнатты. Ішкі үйлесімділікке, бостандыққа және күреске толы ұлы және жабайы табиғат туралы романтиктердің пайымдауларында олардың адам — күшті және жоғары сезімге, құмарлыққа, интуитивті түсінікке, шабыттануға және шығармашылыққа қарсы тұратын жеке тұлға туралы пайымдауларына сәйкес келді.

Романтиктер үшін тарихизмнің принциптері маңызды болды. Ағартушыларға бұл принцип даму идеясында іске асты: табиғаттағы және адам қоғамындағы барлық зат адамның ерігіне бағынбайтын ентелеген қозғалыс болып табылды. Романтиктердің шығармаларында мағыналық акценттері басқаша орналастырылған: тарих қозғалысы органикалық процесс ретінде ұғынылды. Барлық құбылыстарда қосымша — тарихи — өлшеу пайда болды: оларды қалыптастыруда, дамытуда, гүлдендіруде және құлдырауда қарастыру қажет болды. Тарих, одан әртүрлілік өтетін өзгерісті білдірді. Барлық өткеннің құбылыстары романтик -авторларға қайталанбас, дара құбылыс болып көрінді. Олардың әрқайсысы сол уақыттың, құндылықтарының, ұсыныстарының, мәдениетінің ішінде түсіндірілген. Осылайша, романтизмнің тарихи шығармаларында қазіргі және өткен арасындағы қашықтық сезімі қалыптасты. Мұндай көзқарас барлық дәуірдің адам қоғамдастықтарының өсуінің қажетті кезеңі ретінде өзінше маңызды болғанын білдіреді. Ағартушылардың ой-пікірлерінде еуропалық орта ғасырлық варварлық,

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

ырымшылдық және надандық уақыты ретінде тұрақты теріс баға алды. Оларға қарағанда, романтиктер тарихтың осы кезеңін идеализациялау және поэтизациялау отырып, орта ғасырларға деген қызығушылықты дамытты.

Халықтар, мемлекеттер мен мәдениеттер, романтиктердің концептісіне қарай, өздігінше дамыды. Романтикалық философиялық құрылымдардың ықпалымен бүкіл әлемдік тарихтың негізін халықтар тарихында өзін дәйекті ашқан бір рухтың қозғалысы құрайды деген ой кеңінен таралған (Гегель үшін бұл — идея болды, Шеллинг үшін — әлемдік рух, Фихте үшін — Құдай көрегендігінің мағынасының концептісі болды). Романтиктер, Ағартушылық дәуірінің философ рационалистері шындықтың рухани негізіне, механикалық ғылыми тәртіпке жасанды түрде әкелуге тырысып, жеткіліксіз назар аударды деп есептеді.

Егер ағартушылар бұрын жалпы және әмбебап заңдарды іздесе, онда романтиктер ұлттық тарихтағы бірегей және өзіндік ерекшеліктерге назар аударды. Бұл ерекшеліктер әрбір ұлттың, тән халық рухының ерекшеліктерімен байланысты, оған сәйкес ұлттық мемлекеттің дамуы болды.

Романтизм уақыты бойынша еуропалық елдерде ұлттық қозғалыстардың көтерілуімен, ұлттық мемлекеттердің ресімделуімен сәйкес келді. XIX ғасырдың бірінші жартысындағы ұлттық мемлекеттердің жиынтығы ретінде Еуропа әлі қалыптасқан жоқ. 1870-ші жж. дейін италиян мемлекеттері, германдық жерлерді біріктірудің қиын процестері жүрді. Сол уақыттың ойшылдары үшін ұлт, ұлттық мемлекет, патриотизм сияқты ұғымдар маңызды болғандығы бекер емес болды. Олардың еңбектерінде ұлттық бірегейлік, ең алдымен, сол немесе басқа елдің халық өмірінің ерекшеліктерінде, тіл мен мәдениеттің ішкі бірлігінде көрініс тапты. Тарихшылар өз алдына халық рухының көріністерін зерттеу міндетін қойды.

XIX ғасырдың бірінші жартысында тарихқа деген қоғамдық қызығушылық өте жоғары болды. 1823 жылы француз тарихшысы Огюстен Тьерри философия он сегізінші ғасырға өзінің атын бергендей, тарих XIX ғасырға өз таңбасын салып, өзінің атын береді деп ойлады. Ғылымның осы саласымен қызығу әртүрлі нысандарда көрсетілді: белгілі тарихшыларды еңбектері оқылды, баспасөздерде талқыланды және бірнеше шығарылымнан өтті. Ашық дәріс оқу кең таралған тәжірибеге айналды. Еуропа мен Америкада тарихи қоғамдастықтар, музейлер, мамандырылған журналдар пайда бола бастады. Бірқатар елдердің ішінде ұлттық тарих бойынша жазылған дереккөздердің көп томдық жиналымдарын басып шығару бастады (олардың кейбір санаттары олар жүздеген томдармен қазіргі кезде де басылып шығарылады). Осылайша, 1826 жылдан бастап, «Германия тарихының ескерткіштері» басып шыға бастады; 1835 жылдан бастап — «Франция тарихы бойынша басылмаған құжаттар»; Италияда 1836 жылдан бастап «Отан тарихы ескерткіштері» басылып шыға бастады; АҚШта 1832—1861 жылдарда «Американың мемлекеттік құжаттары» ның 38 томы жарияланды; Өткен ғасырлардағы эрудиттердің қызметін жалғастыратын дереккөздердің жарияланымдарының екінші толқыны ұлттық өткенге деген үлкен қызығушылық танытқан уақыттың сұраныстарына жауап берді.

Халық шығармашылығын зерттеумен байланысты сюжеттер ерекше тартымды болды. Оның қайталанбас ақылгөйге тән халықтың рухы тілде, фольклорда, аңыздарда, әдет-ғұрыптарда айқын көрініс тапты деп саналды. Романтикалық зерттеушілер тілдің тарихына, ұғымдардың этимологиясына, тілдердің шығу мәселесіне назар аударды. Бұл сұрақтарға жауап - дереккөздерді зерттеу болды. Романтиктер халық әндерінің, аңыздардың, әдет-ғұрыптардың мәтіндерін жинап, жариялап шығарды, яғни бұрын маңызды емес, назар аударарлық «маңызды» тарихшылардың назарын аудармаған дерек көздер болды. Бұл қызмет болашақ мәдени-антропологиялық зерттеулердің негізін салды.

XIX ғасырдың бірінші жартысында тарих әдебиетпен тығыз бірге өмір сүруді жалғастырды, бірақ бірге-бірге жеке кәсіби пәнге бөлінді. Жаңа әдеби жанр — тарихи роман құрылды, ол білімді халықтың арасында үлкен танымалдыққа ие болды. Оған В. Скотт, В. Гюго, О. де Бальзак, А. С. Пушкин, Дж. Ф. Купер сияқты жазушылар құрмет көрсетті. Тарихи роман тек көркем проза мен поэзияға ғана емес, сондай-ақ ұлттық тарихты жазу тәсілдеріне де үлкен әсер етті.

Ерекше мысалдары ретінде шотландық жазушысы ВАЛТЕР СКОТТтың (1771-1832) романдары болып табылады. Скотттың шығармаларында («Айвенго», «Роб Рой», «Пуритане», «Квентин Дорвард» және т.б.), әдетте, сюжет шотландық, ағылшын немесе еуропалық ортағасырлық және жаңа заман тарихы аясында көрсетіледі. Ойдан шығарылған кейіпкерлер өткеннің белгілі қайраткерлерімен қатар әрекет етті және әдеби сюжет тарихи қайта құру элементтерімен біріктірілді. Скотт ұлттық тарихты жазуға құрмет көрсете отырып, шотландиялықтар — халықтардың күресі, англосактер — тәуелсіздік үшін романдарды жиі жазды.

Жазушы Шотландық тарихи қоғамның белсенді мүшесі болды, оның шығармалары түрлі мәліметтерді

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

мұқият зерттеуге негізделген. Романдармен қоса, Скоттқа «Шотландияның тарихы» және «Наполеон Бонапарттың өмірі» сияқты тарихи еңбектер тиесілі болды.

Вальтер Скотттың романдарында өткен дәуірдің жарқын және дәл бейнелерін жаңғыртуға ұмтылғаны байқалады. Бұл ретте өткен жылдар рыцарьлар мен қарақшылардың даңқты, батырлық уақыты, ерлік, асылдық, батырлық, құпия ретінде бейнеленген. Шотландық жазушы мәдениетте романтикалық орта ғасыр бейнесі қалыптасқан танымал авторлардың бірі болды. XIX ғ. үшінші жартысында тарихи жазудың әртүрлі стильдік нормалары тәсілдердің жиынтығы ретінде, және Вальтер Скотт ұсынған бағыт тарихи баяндаудың бір түрі ретінде қарастырылды. Романтизм дәуірінің шығармалары оқырманның тек пікір ету мен дәлелдемелерді қадағалауға ғана емес, оның қиялдарына және тарихи кейіпкерлерге бірге алаңдауға қабілеттілігіне қарады. Романтик-тарихшыларды дәуірлер арасындағы айырмашылықтар, қайталанбас және күтіп тұрған оқиғалар қызықтырды. Бірақ қазіргі заман мен алыс өткеннің арасындағы қашықтық өткен ғасырлардың колоритін көркемдік қалпына келтіру есебінен қысқара бастады.

Мәтінде белгілі бір уақыттың күнделікті бейнелері, рухани ойдың егжей-тегжейлі сипаттамасы, қазіргі адамдардың сезімдері мен ойлары келтірілген. Оқырман баяндалып жатқан оқиғадағы батырлар мен батыр аналарды жақыннан «көре» алды. Дәл осы оқиға үшін неміс философі Иоганн Готлиб Фихте мынадай баға берді: бұл оқиға фактілерді хронологиялық тәртіпте көрсетіп қана қоймай, замандастарымызды ғажайыпты түрде тарихи өткеннің ортасына апарды.

Тарихи хат романтиктер үшін өз өмірлеріндегі драманы барлық айбынымен, толығымен көрсетудің жолы болды. Ағылшын тарихшысы ТОМАС КАРЛЕЙЛДІң (1795—1881) «Француз революциясы» (1838) шығармасында француздардың өткені орасан зор адамдар спектаклі ретінде сипатталды. Карлейлдің кейіпкерлері халық пен сол заман уақытының біртуар тұлғалары болды. Баяндаудың сипатты белгілері — халықтың азап шегуіне үңілу, төңкеріске дейінгі тәртіптің қатігездігіне ашулану, француздардың патриоттығы мен рухани көтерілуіне таңдану, революциялық фанатизмді айыптау, өлім мен террор туралы ашу, егжей — тегжейлі әзірленген тарихи портреттер, сол уақыттағы үміттерді, қорқыныштарды сипаттау — қорқынышты және ұлы оқиғаның жоғары бейнесін жасады.

Романтизмнің тарихшылары мен жазушылары даралыққа, адамның ішкі әлеміне, шығарма авторының өмірлік тәжірибесіне көп көңіл бөлді. Олар табиғи күштердің көрінісін және әлемдегі Құдайдың көрінісін көруге болатын жеке санаға қарады. Тарихи баяндамада кейіпкерлер мен батыр аналар өздерінің сезімдері мен құмарлықтарымен бар бірінші жоспарға жиі шықты. Олар Ұлы Жаратушының, оның дәуірінде іздері мен істері бар романтикалық түрін жүзеге асырды. Осы ұстанымдардан Карлейль «Батырлар, батырларды құрметтеу және тарихтағы батырлық» деген кітабын (1844) жазды, онда аса көрнекті тұлғалар тарихты қалай дамытып, жасағаны туралы идеяны дамытты.

Романтикалық тарихнамаға дереккөздерге деген айрықша көңіл бөліну қасиеті тән болды. Сақталған дереккөздерге оқырмандар өткен оқиғаларды толық сезінуі үшін оларды қайта жандандыру керек болды. Жариялайтын адамдар оқырман өткен шақтағы батырларды «еститіндей» шаққа ұмтылды.

Мұндай басылымның мысалы ретінде 1845 жылы Ағылшын революциясының қайраткері Оливер Кромвельдің хаттары мен сөздерімен Карлейльдің басылымы бола алады.

Романтикалық тарихнамада Ағартудың рационалды тарихнамасына қарағанда, маңызды рөл танымның сезімдік және жанасу сияқты формаларына бөлінді, яғни адам тегінің ортақтығы, уақыт арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарға сезімталдықтың арқасында өткен адамдардың интуитивті түсінуі болды. Поэзия мен дін философия мен ғылымнан қарағанда, танымның азырақ түрі ретінде көрсетілді. Романтик-тарихшылар «жан көзімен» тікелей қабылдай алатын бейнелер жүйесін құрды. Мұндай жол олардың еңбектерінде дәлсіздіктерге әкелуі мүмкін, алайда өткеннің суреттері, тіпті ол тарихшының қиялының арқасында ғана жеткен болса да, жарқын және қызықты болды.

Романтикалық тарихнаманың бағыттары

Романтизмнің тарихиографиясында әртүрлі бағыттар өмір сүрді. Идеялық айырмашылықтар көп дәрежеде авторлардың идеологиялық артықшылықтарында болды. XIX ғасырдың бірінші жартысында тарихтың қоғамдық мағынасы біртіндеп көбейе бастады. Ол мемлекеттердегі әлеуметтік және саяси құрылымның қайта құрылу жолдары туралы сұрақтарға жауап табуға септігін тигізе алады деп болжалды. Тарихшылардан өткенмен сабақтастыққа бағытталған өзгерістер мен еңбектердің қажеттілігін дәлелдейтін шығармаларды күтіп тұрды.

XIX ғасырдың алғашқы онжылдығында қоғамда айтарлықтай күшті әсерге консервативті

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

ұстанымдардың жақтастары ие болды. Бұл ойлаудың бағыты XVIII ғ. соңындағы авторларының Француз революциясының сынаған еңбектеріне айналды.

Англияда консервативті романтикалық идеялардың алғашқы хабаршысы публицист және саяси қайраткер ЭДМУНД БЁРК (1729—1797) болды. Оның «Француз революциясы туралы ойлар» (1790) атты шығармасы Еуропада бірнеше рет қайта басылып шығарылды.

Берктің кітабында оның замандастарына маңызды болған мәселелер қойылды. Француз революциясын тудырған, ауыртпалықтарының себептері неде болды? Неге ортақ игілік үшін ойланған іс монархияның құлауына, өлім-жітімге, халықтың азап шегуіне алып келді? Автордың ойы бойынша, революцияның қайта құрылуының идеяларының өзі кесірлі болып көрінді.

Кез келген мемлекет оның құқықтық, әлеуметтік тәртібімен «ата-бабалардың даналығын» мұраға қалдырып, бірте-бірте басқарудың үздік нысандарын қалыптастыра отырып, табиғи түрде дамуы тиіс еді. Осы пайымдаудың артында қоғамның органикалық табиғатының идеясы, еркіндік пен үйлесімге ие болу үшін қалыптасу мен өсудің кезеңдерінен өтіп жатқан адамдар, мемлекет туралы түсінік тұрды.

Берктің ойынша, Ағартушылық дәуірінің идеялары дағдарысқа алып келді. Қоғамға деген механикалық көзқарас, әлемді ұтымды қайта құрудың шексіз мүмкіндіктерін бекіту — бұл «ойлау ғасырының» теориялары оларға қайғылы-қате деп түсіндірілген.

Францияда XVIII—XIX ғасырлар шеңберінде Ж. де Местр, Л. Бональд, Ф. Р. Шатобриан сияқты авторлардың еңбектері жарияланды. Ондағы революцияға деген консервативтік романтикалық көзқарас, тарихтың діни, жасырын көріністерімен байырқалды. Граф ЖОЗЕФА ДЕ МЕСТРдің (1753—1821) көзқарасына қарай отырып, ең үздік мемлекеттік тәртіп шіркеу, Рим папасына бағынатын монархия болды. Мемлекеттегі билік пен тәртіп қолдан жасалған Конституциямен емес, халық рухымен, тұрақтылықпен, адамгершілік пен әдет-ғұрыптармен, адамдарға үстемдік еткен. Де Местрдің «Франция туралы түсініктер» (1796) шығармасында революция халықтың өркөкіректік үшін берілген Көрегендік, ортақ күнәларының нәтижесі болды деген ой негізделді. Романтик-жазушы, публицист ФРАНСУА РЕНЕ ДЕ ШАТОБРИАН (1768—1848) «Христиандықтың кемеңгер» (1802) трактатында адамзат адамдардың тағдырын өзгерткен бір ғана революциялық оқиға — Мәсіхтің келуі екенін жазған. Әлемді өзгертудің басқа да талпыныстары одан жасырылған және тек қана Көрегендік болып табылатын күш-жігерді жүзеге асыруға адам ұмтылысымен туындады. Автор романтикалық жазу тәсілдерін пайдалана отырып, орта ғасырлық бояуды қайта құруға тырысты, оның пікірінше, христиандық өнерді шабыттандырды, адамгершілік қасиеттерін жақсарта білді.

Осылайша, консервативті романтиктердің қоғамдық идеалы өткенде жатты. Замандастарға зорлық-зомбылық туралы өзгерістер, азаматтық бостандықтар мен құқықтар туралы тартымды идеялардан бас тартып, «батырлар мен әулиелер дәуіріне», қоғамдық үйлесім дәуіріне, сенім тазалығына көзқарастар аудару қажет.

Германияда, романтизмнің ерте теориясы қалыптасқан елде, тарихнамадағы консервативті романтикалық идеялар толық ұсынылған. Бірінші кезекте бұл Пруссия мен солтүстік германдық мемлекеттерге қатысты болды. Қазіргі буржуазиялық мәдениетке қарама-қарсы қоя тұра, неміс романтиктері сезімдер әлеміне, тылсым күштерге қатысты өткен орта ғасырға бұрылды. Өз жұмыстарында олар қоғамда үйлесімділікке қол жеткізу үшін ортағасырлардан сақталған патриархалдық қарым-қатынас формаларын қолдау, дәстүрлерді насихаттау, халықтың рухын мистикалық, бастапқы мән ретінде тануға тырысу талап етілетіні туралы ойды сақтады.

Романтикалық жазба тарихи құқық мектебінің жазушаларының — ФРИДРИХ КАРЛ ФОН САВИНЬИ (1779—1861) және КАРЛ ФРИДРИХ ЭЙХГОРНның (1781—1854) зерттеулерінде көрініс тапты. Олардың жұмыстарында заңдардың ұзақ табиғи дамуы, олардың ұлттық мәдениетке және халықтың рухына сәйкестігі туралы тезис ұсынылады. «Біздің заманымыздың заң шығару және құқық туралы ғылымға шақыруы туралы» (1814) өзінің шығармасында Савиньи кез-келген елде құқық ақыл-ойдың саналы жұмысының өнімі болып табылады деп ойлаған адамдармен бірге пікір таласты. Тарихшының пікірінше, құқықты тілмен, дәстүрмен қатар ұлттық данышпанның туылуы деп қарастыру керек еді. Сондықтан жаңа құқықтық ұстанымдарды ерікті түрде құрастыру мүмкін емес болды. Реформалар мен революциялар табиғатқа қайшы келеді деп түсіндірілді.

Осы идеялардан басқа құқық мектебінің зерттеушілері дәстүр іздері тіркелген құнды куәліктер ретінде

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

қарастырылатын тарихи деректерді егжей-тегжейлі зерттеуге назар аударды.

Тарихиографияның романтикалық бағыты қоғамның либералды қайта құрылуы туралы жазған жақтаушы жазушылардың еңбектерінде де көрсетілген. Францияда XIX ғасырдың 20 жылдары (1815 жылы Наполеонның жеңілісі мен Бурбонов монархиясының қайта қалпына келтірілген жылдары) қоғамдық саяси күрес шиелісті. Ол 1830 жылы буржуазиялық Шілделік монархияның бас көтеруіне және кейін 1848—1851 жылдардағы республиканың құрылуына және революцияға алып келді. Нәтижесінде, жаңа монархияның құрылды. Бұл жағдайда О. Тьерри, Ф. Гизо, Ф. Минье, А. Тьер қызметімен байланысты либералды тарихи мектеп қалыптасты. Орта ғасыр мен жаңа уақыттың саяси тарихына үлкен көңіл бөлген осы зерттеушілердің еңбектерінде ағартушылар мен романтиктердің жемісті идеялары біріктірілді. Ағартушылық мұрасынан либералды тарихнама өкілдері дворяндық аристократтық басқару жүйесінің сынын, адам қоғамдарын ұтымды тану және прогрессивті қозғалысы туралы тұжырымдарды қабылдады. Бұл көзқарастар демократияның жаңа қағидаттары — сөз бостандығы, ар-ождан, баспа, халықтың сайлау жүйесі арқылы басқаруға қатысуы туралы пайымдаулармен толықтырылды. Артынша, тарихшы-либералдар романтикадан кейін қоғамның органикалық дамуы туралы, тұлғаның батырлық рухы, ұлт бостандығымен бірге қол жеткізген оның еркіндігі туралы жазды. Прогреске тек реформалар ғана емес, сонымен қатар қалыпты өзгерістер оң болса да, революциялық іс-әрекеттерге жол берілген. Тарихнаманың либералды романтикалық бағытының өкілдері орта ғасырға қызығушылық танытты; алайда олар бұл уақытты ұлттардың пайда болу дәуірі, үшінші тектілік ретінде түсіндірген, қалғандары оны тым идеалдандырмады.

Олардың зерттеу орталығында ОГЬЮСТЕН ТЬЕРРИ (1795-1856), «Азаматтардың тарихы, бодандардың тарихы, халық тарихы» деген сөздермен сөз сөйледі. Француз тарихшылары, әдетте, халық рухына мистикалық сипат беруге бейім емес болды. Халықтар өзіндік индивидтер ретінде, олардың ерекше мәдениеті мен рухани жүйесі бар. Әдетте, халық астарында үшінші сословиелік — буржуалықтар мен қарапайым адамдар түсінігі қалыптасты. Мұндай түсіндірме ерекше саяси мағынаға ие болды. Өзінің «Англияны норманндармен жаулап алу тарихы» (1825) және «Франция тарихы туралы хаттар» (1827) шығармаларында Тьерри, қазіргі ұлттардың тарихы туралы айтқанда, ағылшын және француз өткен жаулап алу сәтіне назар аударды. Автордың пікірі бойынша, Галлияның Германдалармен жаулап алған уақытынан бастап Францияда екі ұлт — үстемдік еткен германдықтар және оларға қызмет істейтін франктер пайда болды. Мұндай пайымдаулар XVIII ғасырда А. Де Буленвилье мен Ж.Б. Дюбо германдықтар мен романистердің дауларына тоқталды, бірақ тарихшы осыдан өз қорытындысын жасады. Бұл ұлттар (соғысып жүргізіп жатқан «нәсілдер») күресті билікті сақтау мақсатында немесе бостандық үшін жүргізді. XVIII ғасырдағы Француз революциясы мен XIX ғасырда болған қатты толғаныстар, Тьерридің ойынша, үшінші сословиелікте аяқталатын күрестің көрінісі болды. Бұл теория белгілі дәрежеде XIX ғасырдың соңында қалыптасқан таптардың ымырасыз күресі идеясын болжады. Батыс әлемінің негізінде құрылған қағидат ретінде күрес идеясының өзі романтикалық сипатқа ие болды. ФРАНСУА ГИЗОНЬ (1787-1874) «Франция тарихы бойынша тәжірибелер» (1823), «Еуропадағы өркениет тарихы» (1828) атты еңбектерінде германдалар жаулап алу нәтижесінде француз тарихы жеңімпаздармен жеңілген тұрақты шайқас болып табылатыны туралы ой жүргізді. Бірақ оның басты құрамдас бөлігі, Гизонның пікірінше, әлеуметтік топтар арасындағы «сословиелер арасындағы күрес» қарама-қайшылық болды.

XIX ғасырдың 30-40 жылдары француз тарихнамасында демократиялық романтикалық ағымға айналды. Тарихшы ЖЮЛЬ МИШЛЕ (1798—1874) өзінің «Франция тарихы» (17 томда, 1833—1867), «Француз революциясының тарихы» (7 томда, 1847—1857) атты шығармаларында халықты басты кейіпкерге айналдырды. «Ұлы түйсікпен» қозғалтылған халық ұлттың жақсы қасиетін көрсетті. Мишле революцияның тарихын адамдардың ұжымдық күтулеріне, қорқыныш пен үміттеріне жанасу және сезу жолымен «астынан» бастап жазуға тырысты. Мишле Француз революциясы тарихшылардың ішінде бірінші болып архивтік құжаттарға жүгінді.

Француз тарихшыларының шығармаларында өткеннің қайталанбас бейнесін қайта қалпына келтіру жұмысы негізделді. Ағартушылардың антикалық риторикасының орнына егжей-тегжейлі сипаттама, тарихи баяндау келді. Революцияға арналып жазылған Мишленің шығармасы стилі бойынша эпикалық поэманы еске салады. Француз романтик-тарихшыларының еңбектерінде дереккөздермен мұқият жұмыс істеу және мәтіннің ғылымилығы мен жарқын көркемдігіне орналастыру сияқты ерекшелік белгіленді. Ерте кәсіби тарихнама үшін маңызды эрудит білімінің, әдеби саяси тарих пен ғылым идеясының қағидалары жақындастырылды.

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың тарихшылары мен философтары: тарих туралы түсінік

Ресейде романтикалық тарихиография тарихшы, жазушы, он екі томдық «Ресей мемлекетінің тарихы» еңбегінің (1816—1829) авторы НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ КАРАМЗИННИҢ (1766—1826) еңбектерімен баяндалды. Ол алғашқы рет ресейлік тарихты кең оқырманның игілігіне айналдырды. Шығарма тамаша әдеби буынында жазылған және «қызықты оқу» деп ойластырылған. Еңбек негізінде мемлекетке өркендеу мен ұлттық күшке кепілдік берген абсолюттік монархияның артықшылықтарын дәлелдейтін тұжырымдамалар жатты.

Бұл ретте Ресей мен Батыс бір-біріне қарсы тұрмады. Романтикалық идеяларға сәйкес, автор әр түрлі халықтар біртұтас тарихи бейнелерінің бөліктері болды, онда әркім адамзат қалыптасуының белгілі бір кезеңін іске асырды.

30—40 жылдары ресейлік тарихшылар басқаша, идеологиялық талқыластарға еліктірілді. Оларға Ресейдің даму жолдары мне оның Еуропаның мемлекеттерімен қарым қатынасы туралы сұрақтарға жауап беруге тура келді. Бұл мәселенің өзектілігі ресми халықтардың мемлекеттік идеологиясымен, атап айтқанда Ресей мен Батыс елдерінің тарихи жолдарының түбегейлі айырмашылығы туралы тезиспен күшейтілді.

Ресей мемлекетінің ерекше жолындағы негіздеу идеяларын әрекет етуге тарихшы және публицист МИХАИЛ ПЕТРОВИЧ ПОГОДИН (1800—1875) тырысты. 1832 жылы Мәскеу университетінде оқыған дәрістерде, ол Германияның Францияны жаулап алуының әлеуметтік-саяси күресінің қажеттілігін негіздеген Тьерри мен Гизоға сілтеме жасады. Погодиннің ойынша, Ресей мемлекетінің тарихы оның жаулап алудан емес, билеуші-варягтардың бейбіт шақыруынан басталғанын ерекшеленді. Ол «патшаның халықпен бірігуіне», помещиктер мен шаруалар арасындағы патриархалдық үйлесімді қарым қатынастарға жол ашты.

Осындай жақын көзқарастарды өздерін славянофилдарға (славяншылдықты жақтаушылар) жатқызған — А. С. Хомяков, И. В. Киреевский, П. В. Киреевский, К. С. Аксаков, И. С. Аксаков сияқты тарихшылар, әдебиетшілер, философтар ұстанды. Славянофилдердің тарихи кеңістігіндегі Ресейдің орны туралы сұрақтарға жауап бере отырып, Ресейдің өзіндік ерекшелігінің идеяларын, «орыс рухына» арналған Еуропа мысалдарының қателігін, жоғары бастаудың тасымалдаушысы ретінде орыс қауымдастығын дамытқанын айта кету керек. Бұл бағыттың жақтаушылары халықтың тұрмысын, мінез құлқын, оның әдет ғұрпын және салттарын зерттеуге тырысты.

Ұсынылған ресурстардың тізімі:

1. Барг, М. А. Эпохи и идеи : Становление историзма / М. А. Барг. — М., 1987.
2. Барг, М. А. Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. — М., 1984.
3. Бессмертный Ю. А. Метод // Человек в мире чувств : Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / под ред. Ю. Л. Бессмертного. М., 2000. С. 23.
4. Биск, И. История исторической мысли в новое время / И. Биск. — Иваново, 1983.
5. Блок М. Апология истории. М., 1983
6. Бычков, С. П. Введение в отечественную историографию XX в. / С. П. Бычков, В. П. Корзун. — Омск, 2001.
7. Гутнова, Е. В. Историография истории средних веков / Е. В. Гутнова. — М., 1985.
8. Историография истории нового времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева. — М., 1990.
9. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. — М., 2000.
10. Историческая наука и историческое сознание / под ред. Б. Г. Могильницкого. — Томск, 2000.
11. Ковальченко, И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. — М., 1987.
12. Коллингвуд, Р. Дж. Идея истории ; Автобиография / Р. Дж. Коллингвуд. — М., 1980.
13. Косминский, Е. А. Историография средних веков : V в. — середина XIX в. / Е. А. Косминский. —

- М., 1963.
14. Кроче, Б. Теория и история историографии / Б. Кроче. — М., 1998.
 15. Lovejoy A. O. *The Great Chain of Being : A Study of the History of an Idea*. Cambridge (Mass.), 1936.
 16. Могильницкий, Б. Г. История исторической мысли XX в. Вып. I—II / Б. Г. Могильницкий. — Томск, 2001—2003.
 17. Насонов, А. Н. История русского летописания XI — начала XVIII в. / А. Н. Насонов. — М., 1969.
 18. Немировский, А. И. У истоков исторической мысли / А. И. Немировский. — Воронеж, 1979.
 19. Портреты историков : Время и судьбы. В 2 т. / под ред. Г. Н. Севостьянова, Л. Т. Мильской. — М., 2000.
 20. Про, А. Двенадцать уроков по истории / А. Про. — М., 2000.
 21. Румянцева, М. Ф. Теория истории / М. Ф. Румянцева. — М., 2002.
 22. Савельева, И. М. История и время : В поисках утраченного / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. — М., 1997.
 23. Тош, Дж. Стремление к истине : Как овладеть мастерством историка / Дж. Тош. — М., 2000.
 24. Шапиро, А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII в. / А. Л. Шапиро. — Л., 1982.
 25. Хейзинг Й. *Homo ludens : В тени завтрашнего дня*. М., 1992.
 26. Февр Л. *Бои за историю*. М., 1991.